ArticleKK_Anastrofi_Final_24092026.odt

Περιμένοντας το σοκ: μπορεί η Δύση να σωθεί χωρίς νέα καταστροφή;

24/09/2026

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΑΤΑΡΑΣ

Πώς μια μέγα-αιτία που ονομάσαμε «δομική ασυμμετρία» εντοπίζεται ως πιθανή αιτία οπισθοδρόμησης της δημοκρατίας και των εργαστηριακών δοκιμών «μετά-κυριαρχίας» που πραγματοποιούνται στην Ευρώπη και στην Ελλάδα των μνημονίων, θέτοντας ταυτόχρονα το ερώτημα αν η δημοκρατία χρειάζεται διάσωση, αν η παρακμή που παρατηρείται είναι αναστρέψιμη, με τι προϋποθέσεις, και τι ρόλο μπορεί να παίξει σε αυτό η Τεχνητή Νοημοσύνη.

Πριν προχωρήσουμε στο ερώτημα της αναστρεψιμότητας, αξίζει μια σύντομη υπενθύμιση πάνω στη δομική ασυμμετρία. Αυτή που αφορά την ανάπτυξη υπερεθνικών θεσμών εκτός λογοδοσίας, αποθέωση των αγορών/δημοσιονομικής πειθαρχίας, και δικαιοσύνης που ελέγχεται από την ίδια την εκτελεστική εξουσία. Ο μηχανισμός, δηλαδή ο γρήγορος θεσμός/οργάνωση που παίρνει την απόφαση αντί του αργού, δημοκρατικά νομιμοποιημένου, είναι αυτός που είδαμε να λειτουργεί, με διαφορετική μορφή κάθε φορά, στα τρία προηγούμενα μέρη αυτής της σειράς, π.χ. στη νομισματική κυριαρχία που έχασε η Ελλάδα (μνημόνια, Υπερταμείο των 99 ετών) και στην ίδια την καθυστέρηση της Ευρώπης απέναντι σε ΗΠΑ και Κίνα. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν αυτή η πορεία μπορεί ακόμη να αντιστραφεί.

Ποιο θα μπορούσε να είναι το σοκ επανεκκίνησης;

Το 1929 χρειάστηκε ένα κραχ στη Wall Street για να γεννηθεί το New Deal. Το 1945 χρειάστηκε ένας παγκόσμιος πόλεμος για να γεννηθεί το κράτος πρόνοιας και το Bretton Woods. Το 1973 χρειάστηκε ένα πετρελαϊκό σοκ για να ανοίξει ο δρόμος στο νεοφιλελεύθερο μοντέλο. Κάθε φορά, μια μεγάλη κρίση ακολουθήθηκε από μια εξίσου μεγάλη θεσμική ανακατασκευή. Η Ελλάδα, το 2008, πρόσφερε μια εξίσου βαθιά κρίση — ένα τέταρτο του ΑΕΠ της χάθηκε, η ανεργία εκτοξεύθηκε, η πολιτική της τάξη ανατράπηκε. Και όμως δεν γεννήθηκε τίποτα καινούργιο. Η χώρα δεν βρήκε νέα ισορροπία, απλώς προσαρμόστηκε, με πόνο, στους ήδη υπάρχοντες κανόνες.

Φαίνεται λοιπόν ότι μια κρίση από μόνη της δεν αλλάζει τίποτα. Χρειάζεται και κάτι άλλο — νέες ιδέες, νέους θεσμούς έτοιμους να τις υποδεχτούν. Χωρίς αυτά, ένα σοκ απλώς επιταχύνει την ήδη υπάρχουσα πορεία, δεν την αλλάζει.

Αν η αναπροσαρμογή των θεσμών δεν έρχεται σταδιακά, μέσω συνειδητής πολιτικής βούλησης, η ιστορία δείχνει με συνέπεια ότι έρχεται τελικά μέσω σοκ. Ο πιο πιθανός μηχανισμός «επαναφοράς» που συζητούν σήμερα οικονομολόγοι δεν είναι μία μεμονωμένη, απομονωμένη κρίση, αλλά ένας αλληλένδετος συνδυασμός — π.χ. μια κρίση εμπιστοσύνης γύρω από το κρατικό χρέος, η οποία μεταδίδεται στο τραπεζικό σύστημα και καταλήγει σε κρίση εμπιστοσύνης προς το ίδιο το νόμισμα. Ακριβώς ο μηχανισμός που έζησε η Ελλάδα σε εθνική κλίμακα το 2010, όπως περιγράψαμε στο τρίτο μέρος, αλλά αυτή τη φορά ενδεχομένως σε επίπεδο ολόκληρης της ευρωζώνης ή και ευρύτερα σε

ολόκληρη τη Δύση (χρέος/ΑΕΠ ήδη υψηλό σε κάποιες χώρες της ΕΕ: Ιταλία 139%, Γαλλία 117%, Βέλγιο 109%).

Εξάλλου, πάνω από την ήδη εύθραυστη ευρωπαϊκή οικονομία συσσωρεύονται γεωπολιτικοί κίνδυνοι που, αν εκδηλωθούν ταυτόχρονα, θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως καταλύτης μιας κρίσης: αμερικανικές εκτιμήσεις για πιθανή δοκιμή της αποφασιστικότητας του ΝΑΤΟ από τη Ρωσία (κυβερνοεπιθέσεις, υβριδικές ενέργειες έως περιορισμένη στρατιωτική επίθεση σε κράτος-μέλος), πιθανή επιδείνωση των σχέσεων ΗΠΑ-Ευρώπης, ή ξαφνική αποστασιοποίηση αραβικών κρατών από την ΕΕ που θα προκαλούσε νέο ενεργειακό σοκ.

Και τι ρόλο παίζει η τεχνητή νοημοσύνη;

Ο Daron Acemoglu, βραβευμένος με Νόμπελ Οικονομίας το 2024, έχει προειδοποιήσει επανειλημμένα ότι η τεχνητή νοημοσύνη κινδυνεύει να επιταχύνει ακριβώς αυτή την αλυσίδα αντί να τη σπάσει. Στο βιβλίο του με τον Simon Johnson, *Power and Progress* (2023), υποστηρίζει ότι δύο αιώνες οικονομικής ιστορίας δείχνουν καθαρά πως τα οφέλη μιας νέας τεχνολογίας κατευθύνονται προς τους εργαζόμενους μόνο όταν η πολιτική και η συλλογική διαπραγματευτική ισχύς τα εξαναγκάσουν προς αυτή την κατεύθυνση. Διαφορετικά απορροφώνται σχεδόν αποκλειστικά από το κεφάλαιο και τους ιδιοκτήτες της τεχνολογίας. Σε πρόσφατη συνέντευξή του στο Fortune (15/8/2026), με αφορμή το νέο του βιβλίο *What Happened to Liberal Democracy? Remaking a Politics of Shared Prosperity* (2026), το έθεσε χωρίς περιστροφές: «Αν το 50%, το 60%, το 70% των ανθρώπων μείνει άνεργο, χωρίς ελπίδα, νιώθοντας περιττό, χωρίς αξιοπρέπεια στην εργασία, τότε δεν νομίζω ότι μπορούμε να έχουμε φιλελεύθερη δημοκρατική κοινωνία».

Ο κίνδυνος που περιγράφουν και οι δύο δεν είναι απλώς η απώλεια θέσεων εργασίας, αλλά η περαιτέρω συγκέντρωση εξουσίας σε όλο και λιγότερα χέρια — ακριβώς η δυναμική που περιγράψαμε στο πρώτο μέρος αυτής της σειράς, μόνο που τώρα η ασυμμετρία ταχύτητας δεν αφορά μόνο το κεφάλαιο, αλλά και τη γνώση και την ίδια την ικανότητα λήψης αποφάσεων. Η τεχνητή νοημοσύνη κινείται με ρυθμό μηνών, ενώ η νομοθεσία που θα μπορούσε να κατανείμει δικαιότερα τα οφέλη της κινείται, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της χρηματοπιστωτικής ρύθμισης μετά το 2008, με ρυθμό ετών. Αυτό είναι, ενδεχομένως, ακόμη πιο δύσκολο να αναστραφεί δημοκρατικά, γιατί η ίδια η ικανότητα κατανόησης και εποπτείας του συστήματος γίνεται προνόμιο ελάχιστων ειδικών και ελάχιστων εταιρειών.

Παρ' όλα αυτά, ούτε ο Acemoglu ούτε κανένας σοβαρός μελετητής θεωρεί την κατάσταση μοιραία ή προδιαγεγραμμένη. Η ιστορική εμπειρία από τη ρύθμιση των σιδηροδρόμων και των τραστ τον 19ο αιώνα, ως τη ρύθμιση της τηλεόρασης, των φαρμακευτικών εταιρειών και τελικά του ίδιου του διαδικτύου, δείχνει ότι κάθε μεγάλη τεχνολογική επανάσταση, όσο απότομη κι αν είναι αρχικά η ασυμμετρία που δημιουργεί, τελικά συναντά κάποια μορφή θεσμικής προσαρμογής, έστω με καθυστέρηση μιας ή και δύο γενεών. Το πραγματικό ερώτημα δεν είναι λοιπόν αν θα υπάρξει τελικά προσαρμογή, αλλά πόσο μεγάλη θα είναι η ζημιά — σε ανισότητα, σε δημοκρατική νομιμοποίηση, σε κοινωνική συνοχή, σε ανθρώπινη αξιοπρέπεια — πριν αυτή η προσαρμογή συμβεί, και ποιος θα έχει πληρώσει το μεγαλύτερο μέρος του κόστους στο μεταξύ.

Υπερεθνικοί θεσμοί υπό δημοκρατικό έλεγχο

Παρά τις διαφορετικές τους αφετηρίες, οι πιο σοβαροί σύγχρονοι στοχαστές της πολιτικής οικονομίας συγκλίνουν σε κάτι αξιοσημείωτο. Δεν προτείνουν επιστροφή στον εθνικό προστατευτισμό, αλλά κάτι πιο συγκεκριμένο, ο καθένας από τη δική του γωνία. Ο Dani Rodrik θέλει

μια πολιτική επαναρύθμιση της παγκοσμιοποίησης, όπου οι δημοκρατικές κοινωνίες θα ξανακερδίσουν χώρο να επιλέγουν το δικό τους κοινωνικό μοντέλο. Πιο συγκεκριμένος ακόμη είναι ο Thomas Piketty, που πάει κατευθείαν στην πηγή της ανισότητας — τη συγκέντρωση πλούτου — και ζητά νέους μηχανισμούς φορολογικής εξισορρόπησης, ικανούς να ανασυγκροτήσουν μια μεσαία τάξη που διαλύεται, μέσω ενός συντονισμένου παγκόσμιου φόρου περιουσίας· ένας μεμονωμένος εθνικός φόρος, εξηγεί, θα οδηγούσε απλώς το κεφάλαιο αλλού. Το σημείο απ' όπου ξεκίνησε αυτή η σειρά κειμένων επιστρέφει, τελικά, σε αυτό που επιμένουν ο Colin Crouch και ο Wolfgang Streeck: η απόσταση ανάμεσα στις τυπικές δημοκρατικές διαδικασίες και την πραγματική οικονομική ισχύ πρέπει να κλείσει, όχι απλώς να αναγνωρίζεται.

Στο επίπεδο των θεσμών αυτό σημαίνει, πρακτικά, μεγαλύτερη δημοκρατική λογοδοσία στους ίδιους τους υπερεθνικούς θεσμούς που σήμερα αποφασίζουν χωρίς άμεση εκλογική νομιμοποίηση, με υπαγωγή τους σε πραγματικό δημοκρατικό έλεγχο. Σημαίνει μια ευρωπαϊκή βιομηχανική στρατηγική που θα ενισχύει ξανά την παραγωγική βάση, αντί να επενδύει αποκλειστικά στη χρηματοπιστωτική αποτελεσματικότητα που μας έφερε ως εδώ. Σημαίνει πολιτικές συγκεκριμένα στραμμένες στην κατοικία, στην οικογένεια, στη δημογραφική ανανέωση — όχι ευχολόγια, αλλά μέτρα με αριθμούς και προθεσμίες. Σημαίνει επενδύσεις σε παιδεία, τεχνολογία και παραγωγικότητα, ώστε η Ευρώπη να μπορεί να ανταγωνιστεί χωρίς να καταφεύγει, όπως έκανε επί δεκαετίες, στη συμπίεση του κόστους εργασίας. Και σημαίνει, τελικά, αποκατάσταση της εμπιστοσύνης μέσω πραγματικής συμμετοχής των πολιτών στις αποφάσεις που τους αφορούν, όχι συμβολικές διαβουλεύσεις, αλλά μηχανισμούς με πραγματική βαρύτητα. (Περισσότερα και στο βιβλίο μου «Σιωπηλός Καινούργιος Κόσμος», https://costaskataras.org/siopilos-kainourgios-kosmos.html)

Η έκθεση Draghi που αναφέραμε στο δεύτερο μέρος προτείνει κοινή ευρωπαϊκή έκδοση χρέους για τη χρηματοδότηση επενδύσεων 800 δισεκατομμυρίων ευρώ ετησίως — ουσιαστικά μια πρώτη μορφή πραγματικής δημοσιονομικής ικανότητας σε επίπεδο Ένωσης, κάτι που η ευρωζώνη απέφευγε συστηματικά από την ίδρυσή της. Χωρίς τέτοιο μηχανισμό, κάθε επόμενη κρίση θα αντιμετωπίζεται ξανά όπως η ελληνική, δηλαδή μέσω παρατεταμένης λιτότητας σε επίπεδο κράτους-μέλους, αντί για συλλογική απορρόφηση του σοκ σε επίπεδο Ένωσης.

Και η εταιρειοκρατία υπό τον έλεγχο της κοινωνίας

Στο επίπεδο των εταιρειών, η αντιμετώπιση της εταιρειοκρατίας δεν μπορεί να περιοριστεί απλά σε περισσότερους κανόνες, αλλά απαιτεί αλλαγή του ίδιου του πλαισίου μέσα στο οποίο λειτουργεί η εταιρική ισχύς. Το πιο άμεσο εργαλείο είναι το παλιότερο: ο Tim Wu και η Lina Khan προτείνουν την αναβίωση μιας ισχυρής αντιμονοπωλιακής πολιτικής, με παρεμβάσεις ακόμη και στη διάσπαση επιχειρήσεων όταν το μέγεθός τους απειλεί τον ανταγωνισμό και τη δημοκρατία, ενώ η Elizabeth Warren πάει ένα βήμα παραπέρα, προτείνοντας ομοσπονδιακή αδειοδότηση των μεγάλων εταιρειών και ουσιαστική συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκησή τους, κατά το γερμανικό μοντέλο συνδιοίκησης.

Δεν αρκεί όμως μόνο να περιοριστεί η υπάρχουσα ισχύς· χρειάζεται και να αλλάξει ο τρόπος που δημιουργείται η νέα. Η Mariana Mazzucato υποστηρίζει ότι η ΕΕ πρέπει να ξαναγίνει «επενδυτής πρώτης γραμμής» (entrepreneurial state) σε τεχνολογίες όπως η τεχνητή νοημοσύνη, αντί να περιμένει παθητικά να ρυθμίσει ό,τι έχει ήδη φτιάξει η Silicon Valley — και όταν χρησιμοποιείται δημόσιο χρήμα για έρευνα, καινοτομία ή διασώσεις, το κράτος πρέπει να εξασφαλίζει ανταπόδοση μέσω δικαιωμάτων, μετοχών ή συμμετοχής στα μελλοντικά κέρδη. Στο ίδιο πνεύμα διαφάνειας, ο

Frank Pasquale ζητά ανεξάρτητο έλεγχο των κρίσιμων αλγορίθμων, ώστε η τεχνολογική ισχύς να μην παραμένει «μαύρο κουτί».

Μένει, τέλος, η πιο παλιά και ίσως πιο θεμελιώδης αντίρροπη δύναμη απ' όλες: η ίδια η εργασία. Ο Joseph Stiglitz υπογραμμίζει την ανάγκη ανασύστασής της — ισχυρότερα συνδικάτα, μεγαλύτερη διαπραγματευτική ισορροπία μεταξύ κεφαλαίου και εργαζομένων. (Και μια σειρά άλλων προτάσεων έχουν ήδη αναφερθεί στο δεύτερο άρθρο αυτής της σειράς, για την εταιρειοκρατία.)

Η «Απώλεια του Μέλλοντος»

Ολοκληρώνοντας, για τώρα, το ταξίδι αυτό μέσα από τέσσερα άρθρα σε αναζήτηση της γενεσιουργού αιτίας παρακμής μιας κοινωνίας που δεν παράγει πλέον μέλλον — της μιας μέγα-αιτίας της κατάπτωσης της Δύσης και της Ευρώπης — μπορώ να πω ότι το ταξίδι ανέδειξε χρήσιμες σκέψεις.

Η «δομική ασυμμετρία» που αναδύθηκε δεν διεκδικεί να είναι η μοναδική, επιστημολογικά τελική αιτία, αλλά παραμένει το πιο χρήσιμο και πιο ελέγξιμο επεξηγηματικό πλαίσιο που διαθέτουμε σήμερα — ίσως το μόνο που εξηγεί γιατί τόσα διαφορετικά συμπτώματα εμφανίστηκαν μαζί, στον ίδιο χρόνο, στους ίδιους τόπους.

Θα μπορούσε κάποιος να αποδώσει την αιτία σε μια πολυπαραγοντική «τέλεια καταιγίδα» εξελίξεων, από τη μαλθακότητα/καταναλωτισμό της κοινωνίας και τον καλπασμό των πολυεθνικών, έως την ανικανότητα των θεσμών και των πολιτικών ηγεσιών. Ή, πιο απλά, να το αποδώσει κανείς στη λειτουργία του γνωστού φαινομένου ακμή-παρακμή — αυτό που συμβαίνει όταν οι πολιτισμοί κάνουν τον κύκλο τους, γεράσουν και χάσουν τις κοινές τους αξίες και την πίστη στο μέλλον, με την ίδια λογική που συνέβη και με την πτώση της Αθήνας, της Ρώμης, του Βυζαντίου, της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.

Η Ρώμη, όμως, δεν είχε τη σημερινή τεχνολογία και ειδικούς επιστήμονες να προτείνουν, π.χ., συντονισμένο παγκόσμιο φόρο περιουσίας, να απαιτούν όρους επιστροφής για κάθε ευρώ δημόσιου χρήματος που χρηματοδοτεί ιδιωτική καινοτομία, να ξαναγραφτεί το αντιμονοπωλιακό δίκαιο. Το αν η ιστορία θα επαναληφθεί δεν είναι δεδομένο, και είναι στα χέρια των ίδιων των κοινωνιών που τη βλέπουν να πλησιάζει.

Αντιμέτωποι με αυτές τις σκέψεις, δεν έχουμε παρά να συνεχίσουμε αυτό το ταξίδι σε μια προσπάθεια να κατανοήσουμε καλύτερα τα αίτια που μας έχουν οδηγήσει εδώ — σε μια κατάσταση «συλλογικής κατάθλιψης», παθητικότητας, πολιτικής και ψυχολογικής παραίτησης και απόσυρσης στη Δύση και την Ευρώπη, κάτι που εγκυμονεί μεγάλους κινδύνους για τη δημοκρατία (π.χ. άνοδος του αντισυστημικού, τιμωρητικού θυμού), την κοινωνία και την ευημερία όλων των πολιτών, που έχουν σήμερα συμβιβαστεί με την «Απώλεια του Μέλλοντος».